

вони можуть удосконалити взаємодію органу публічного управління як із зовнішнім, так і з внутрішнім середовищем. Основним завданням маркетингових комунікацій є формування впливу на цільову аудиторію.

З метою їхнього максимально ефективного використання план маркетингових комунікацій органу публічного управління має бути частиною загального стратегічного плану діяльності установи. Типова структура плану маркетингових комунікацій складається з ситуаційного аналізу, визначення цілей плану, визначення цільової аудиторії, розроблення бюджету, визначення інструментів, імплементації плану та оцінювання результатів впровадження.

Подальшого дослідження потребують особливості реалізації кожного з інструментів маркетингових комунікацій у діяльності органів публічного управління та розроблення практичних рекомендацій з впровадження маркетингових комунікацій у роботі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. СПб.: Стотгольм. шк. экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 376 с.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс: пер. с англ — М.: ИД "Вильямс", 2007. 656 с.
3. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. 2-е изд., доп. СПб.: Питер, 2006. 416 с.
4. Ace C. 2001. Successful Marketing Communications. A Practical Guide to Planning and Implementation. Butterworth-Heinemann. Oxford.
5. Brassington F. & Pettitt S. 2005. Essentials of Marketing. Financial Times/Prentice Hall. Harlow.
6. Lehmann D. & Winer R. 2008. Analysis of Marketing Planning. 7th edition. International Edition. McGraw-Hill. Singapor

Надійшла до редколегії 11.09.2017 р.

УДК 351.84

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКІ ВИМІРИ

Мартиненко Н. В.,

*аспірант кафедри соціальної та гуманітарної політики,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Запропоновано як соціально-економічні індикатори розвитку пенсійної системи прийняти показники коефіцієнта заміщення втраченого заробітку пенсією і частку пенсійних витрат у сукупному валовому продукті. На прикладі економічно розвинених країн розглянуто оптимальну величину цих показників, у разі досягнення яких можна було б говорити про гідний рівень пенсійного забезпечення в Україні. Досліджено ефективність пенсійної системи як з позиції рівня добробуту середньостатистичного пенсіонера, так і з урахуванням навантаження на господарських суб'єктів та економіку України в цілому.

Ключові слова: пенсійна система, розвиток пенсійної системи України, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, тіньова зайнятість, неформальна зайнятість, цивілізаційні цінності, демографія, коефіцієнт заміщення пенсією втраченого доходу, частка пенсійних витрат у сукупному валовому продукті.

© Мартиненко Н. В., 2017

*Martynenko N. V.,
Postgraduate Student at the Department of Social and Humanitarian Policy,
KRI NAPA, Kharkiv*

SOCIO-ECONOMIC INDICATORS OF PENSION SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE: PUBLIC-ADMINISTRATIVE DIMENSIONS

The paper proposes to regard the values of the rate of replacement of lost earnings with pension payments and proportion of pension expenses in the aggregate gross product as socio-economic indicators of pension system development. Optimal values of the above indicators are considered using the example of economically advanced countries. The said values would speak for a decent level of pension security in Ukraine. The degree of efficiency of the pension system has been studied both from the standpoint of an average pensioner's welfare and taking into account the burden on the economic entities and on the Ukrainian economy as a whole.

Key words: pension system, development of pension system of Ukraine, unified tax on compulsory state social insurance, shadow employment, informal employment, civilization values, demography, rate of replacement of lost earnings with pension payments, proportion of pension expenses in aggregate gross product.

Пенсійна система України є багатокомпонентним економічним складником державного ладу, динамічно змінюваним залежно від поточних умов соціально-економічного розвитку країни, під впливом соціально-демографічних, економічних, трудових, правових факторів. Ефективність систем пенсійного забезпечення – дуже складна проблема сучасної ринкової економіки. Нині в Україні спостерігається криза системи обов'язкового пенсійного забезпечення, тому дослідження соціально-економічних індикаторів розвитку та формування ефективних механізмів державного і ринкового регулювання пенсійної системи України є досить актуальним.

Проблемам функціонування та розвитку солідарної пенсійної системи присвячено дослідження Г. Александрової, В. Єлагіна, А. Колесника, Ю. Кондакової, Е. Лібанової, А. Соловйова, А. Ткаченко.

Метою цієї статті є спроба з'ясувати та систематизувати соціально-економічні індикатори розвитку пенсійної системи України.

Останнім часом в Україні, як і в більшості країн сучасного світу, перспективи розвитку пенсійної системи викликають бурхливі дискусії вчених, політиків, громадських діячів, банкірів, активістів профспілок, роботодавців і простих громадян щодо надійності, справедливості, стабільності й передбачуваності цієї системи.

У комплексі заходів, що зумовляють перетворення соціально-економічного життя в Україні, важливе значення надається пенсійній реформі, оскільки вона безпосередньо зачіпає інтереси майже третини населення країни, у першу чергу громадян пенсійного віку, яких непокоїть низький розмір нинішніх трудових пенсій, усе більша нестача коштів у Пенсійному фонді України (далі – ПФУ), пропозиції Кабінету Міністрів України про зміну пенсійного законодавства й інші питання, пов'язані з реформою пенсійної системи.

З цього приводу В. Єлагін зазначає, що “пенсійна система, внаслідок її реформування, набула капіталізованого характеру, поняття “пенсія” розглядається як фінансовий ресурс для економічного розвитку держави і суспільства, який за допомогою ринкового механізму регулює рівновагу попиту та пропозиції на фінансові ресурси в Україні” [5, с. 3].

Продовжуючи цю тезу, можна зазначити, що одним із найбільш складних питань сучасної ринкової економіки є ефективне функціонування системи обов'язкового пенсійного забезпечення, на яке впливає комплекс чинників економічного, демографічного, управлінського та регуляторного характеру. За міжнародними порівняннями рівня життя пенсіонерів у 2015 р. відповідно до даних Global AgeWatch Index, Україна посідала 73-тє місце серед 96 країн світу, серед пострадянських країн гірший результат лише в Молдови – 77-ме місце – найгірший показник серед країн Східної Європи [17]. Для порівняння, у 2014 р. Україна була на 82-му [19], а в 2013 р. – на 66-му місці [18]. За рівнем матеріальної забезпеченості (включає охоплення пенсійним доходом, рівень бідності в літньому віці, відносний добробут літніх людей і ВВП на душу населення) Україна в 2013 р. посідала 39-тє місце, а в 2015 р. посіла 42-тє місце, за субіндексом стану здоров'я (включає стан здоров'я, тривалість життя після 60 років і психологічне благополуччя) понизилася з 77-го до 85-го місця [16].

Соціально-економічна ефективність пенсійної системи полягає в тому, що в ході її функціонування одночасно повинні досягатися дві мети: з одного боку, гарантування соціально прийняттого рівня пенсійного забезпечення для пенсіонерів, з іншого – забезпечення збалансованості й довгострокової фінансової стійкості пенсійної системи. Водночас аналіз ефективності пенсійної системи значно ускладнюється через наявність об'єктивної суперечності між економічними і соціальними цілями державної політики в галузі пенсійного забезпечення, що виникає у зв'язку з конфліктом інтересів між учасниками пенсійного процесу, до яких належать: страхувальники, застраховані особи, ПФУ а також держава, оскільки те, що ефективне для одного учасника, виявляється неефективним для інших. Але пріоритетом є реалізація економічних інтересів застрахованих осіб та пенсіонерів, що має бути базовою точкою відліку для всіх інших – страхувальників, страховиків, держави, які повинні здійснювати свою діяльність так, щоб забезпечувати ефективність пенсійної системи для застрахованої особи та пенсіонера.

Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) “Про мінімальні норми соціального забезпечення” від 28 червня 1952 р. № 102 [9] закріплює відповідальність держави за управління соціальним забезпеченням, контроль та належне виконання бюджетів фондів соціального забезпечення.

З цього приводу Г. Александрова та Ю. Кондакова дійшли слушного висновку, що “держава, насамперед, повинна забезпечити всіма необхідними умовами суб'єктів майбутнього пенсійного забезпечення, шляхом надання усіх можливостей для заробітку достойної зарплатні і як результат достойної пенсії у майбутньому” [1, с. 7].

Індикатором ефективності пенсійної системи для застрахованої особи виступає поняття “гідний рівень пенсійного забезпечення після виходу на пенсію”. У нашій країні гідний рівень пенсійного забезпечення розглядається тільки у відношенні розміру пенсії до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Наприклад, на 1 січня 2015 р. прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, становив 949 грн, середній розмір пенсійної виплати – 1 581,54 грн; на 1 січня 2016 р. – 1 074 грн та 1 699,51 грн, відповідно; на 1 січня 2017 р. – 1 247 та 1 828,33 грн, відповідно.

Динаміка співвідношень середнього розміру пенсійної виплати та прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність в Україні, дає всі підстави вважати, що рівень життя пенсіонерів український низький, а отримуваними ними пенсії не дозволяють оцінити пенсійну систему як таку, що гарантує “гідний рівень матеріального забезпечення”, тобто система не є ефективною з точки зору застрахованої особи. Сучасний споживчий кошик для пенсіонера та, відповідно, прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, повинно бути адаптовано до ринкових умов.

У розвинених країнах прожитковий мінімум пенсіонера зазвичай використовується як цільовий орієнтир, що відбиває адекватність розміру пенсійних виплат для нестрахових пенсійних схем, де виплати мають універсальний характер.

Цілі та критерії пенсійного забезпечення вже давно стали об'єктом міжнародного регулювання. Основними документами, що регулюють питання пенсійного забезпечення, є конвенції та рекомендації МОП ООН, Європейський кодекс соціального забезпечення.

Найбільш поширеним у розвинених країнах показником ефективності страхових пенсійних схем є “коефіцієнт заміщення”, що визначається як відсоткове співвідношення розмірів середньої пенсії в системі обов'язкового пенсійного забезпечення з розміром заробітної плати і характеризує рівень життя пенсіонерів порівняно з середнім рівнем життя тих, хто працює.

Відомий економіст А. Соловйов вважає, що “коефіцієнт заміщення у практиці діяльності державних пенсійних систем послуговує найважливішим показником ефективності страхової пенсійної системи, бо дозволяє оцінювати рівень заміщення пенсією втраченого заробітку працівника” [13, с. 56]. Вчений зазначає, що “коефіцієнт заміщення все частіше пропонують розглядати як цільовий орієнтир у процесі реформування пенсійної системи” [Там само].

Цей показник може розглядатися як найбільш комплексна характеристика ефективності пенсійної системи з позиції головного її учасника – застрахованої особи. Цей індикатор здебільшого розглядається експертами як критерій економічної або соціальної ефективності та не враховує навантаження пенсійного забезпечення на господарських суб'єктів і економіку в цілому.

Стосовно використання коефіцієнта заміщення як головного індикатора ефективності пенсійної системи слід відзначити, що в державах, які приєдналися до Конвенції МОП “Про мінімальні норми соціального забезпечення” від 28 червня 1952 р. № 102 (далі – Конвенція МОП № 102) [9], даний показник має статус соціального нормативу – мінімального стандарту пенсійного забезпечення.

Конвенція МОП № 102 набрала чинності 27 травня 1955 р. Станом на 19 травня 2016 р. її ратифікували 52 держави. Набрання міжнародним договором чинності для України відбулося 6 червня 2017 р. [10], тобто через 12 місяців із дати реєстрації документа України про ратифікацію в Генерального директора МОП, що передбачалося Законом України “Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102” [6].

Відповідно до Конвенції МОП № 102, страхові (трудові) пенсії за старістю, інвалідністю та в разі втрати годувальника не можуть бути меншими 40 % заробітку, який мав працівник перед виходом на пенсію. Зниження коефіцієнта заміщення до 20 % вважається порушенням пенсійних прав.

Держави, які ратифікували Європейський кодекс соціального забезпечення [4] (з урахуванням відповідного Протоколу [12]), прийнятий Радою Європи 16 квітня 1964 р., застосовують більш високі значення коефіцієнта заміщення: щодо страхових пенсій за старістю та у зв'язку з втратою годувальника – 45 %, а по відношенню до страхової пенсії з інвалідності – 50 % заробітку, який мав працівник перед виходом на пенсію. Європейський кодекс соціального забезпечення (з урахуванням відповідного Протоколу) набрав чинності 17 березня 1968 р.

Підписання Україною Європейського кодексу соціального забезпечення, який є орієнтиром європейської моделі соціального забезпечення, заснованої на соціальній справедливості, відбулося 10 листопада 2016 р. [11].

Для прогнозування розвитку пенсійної системи коефіцієнт заміщення пенсією втраченого доходу є загальноприйнятим і цілком коректним показником ефективності функціонування пенсійної системи. Індикатор “коефіцієнт заміщення пенсією втраченого доходу” нині може розглядатися як найбільш комплексна характеристика ефективності пенсійної системи з позиції головного її учасника – застрахованої особи.

З аналізу наведеного в табл. 1 вбачається, що після набрання чинності Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” відбувалися значні коливання індексу “коефіцієнт заміщення”, найнижчим цей показник був у 2004 р. – 30,9 %, найвищим – у 2009 р. – 49 %, після чого почалося з незначними коливаннями поступове зниження, і в 2016 р. він уже становив 32,8 %, тобто не досягає рівня мінімальних норм соціального забезпечення згідно з Конвенцією МОП № 102. Зважаючи на те, що даний індикатор дозволяє не тільки оцінити адекватність пенсійного забезпечення, але й відбиває еквівалентність пенсійних прав і державних зобов'язань, можна дійти висновку про падіння добробуту пенсіонерів в останні кризові роки, про доволі низький рівень пенсій. Зниження коефіцієнта заміщення свідчить про створення демографічних диспропорцій у структурі населення, що проявляються в зростанні чисельності населення непрацездатного віку та зниженні чисельності населення у працездатному віці.

Порівнюючи показник “коефіцієнт заміщення втраченого заробітку пенсією” з країнами ОЕСР (табл. 2), слід враховувати те, що приблизно одна третина коефіцієнта заміщення в європейських країнах пов'язана з отриманням пенсії за додатковою системою, оскільки коефіцієнт заміщення, рекомендований МОП, враховує пенсії, що виплачуються з усіх рівнів системи пенсійного забезпечення, у т. ч. і з додаткових недержавних систем.

Як один з індикаторів, що характеризують ефективність пенсійної системи, слід вважати масштабність коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення, – співвідношення сукупних витрат на виплату пенсій з ВВП, який так само, як і величина базового тарифу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, є показником фінансового навантаження та головним індикатором ефективності пенсійної системи для страховальника.

Таблиця 1
Сукупний коефіцієнт заміщення (за винятком інших соціальних допомог)
у країнах ОЕСР за 2015 р., % *

Бельгія	47
Болгарія	41
Данія	45
Німеччина	46
Естонія	43
Греція	61
Іспанія	66
Франція	69
Хорватія	40
Італія	66
Латвія	42
Литва	46
Угорщина	65
Австрія	62
Польща	62
Португалія	61
Румунія	63
Словенія	46
Словаччина	62
Фінляндія	52
Швеція	58
Великобританія	50
Ісландія	53
Норвегія	61
Швейцарія	43
Сербія	47
Ірландія	38
Мальта	54
Кіпр	43
Нідерланди	52

*Складено за даними Євростату [14].

Таблиця 2
Динаміка коефіцієнта заміщення пенсією втраченого доходу в Україні
за період 2004–2016 рр. *

Період, рік	Динаміка середньомісячної заробітної плати, грн	Середній розмір пенсійної виплати, грн	Індекс реальної пенсії за віком, %	Коефіцієнт заміщення
2004	590	182,2	126,7	30,9
2005	806	316,2	148,4	39,2
2006	1041	406,8	117	39,1
2007	1351	478,4	106,6	35,4
2008	1806	776,0	129,7	43
2009	1906	934,3	97,8	49
2010	2239	1032,6	99	46,1
2011	2633	1151,9	102,9	43,7
2012	3026	1253,3	106,7	41,4
2013	3282	1470,7	117,2	45
2014	3480	1526,1	103,4	43,9
2015	4195	1581,5	82,8	37,7
2016	5183	1699,5	75	32,8

*Складено за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [3].

В Україні, усупереч загальноприйнятій міжнародній практиці розподілу навантаження між працівниками і роботодавцями, страхові внески на обов'язкове пенсійне страхування відповідно до чинного законодавства за працівника сплачуються виключно страхувальником.

Як вбачається з табл. 3, пенсійні видатки як відсоток ВВП почали різко знижуватись, що пов'язано з поступовим проведенням пенсійної реформи внаслідок прийняття низки законів, спрямованих на зменшення витрат на пенсійне забезпечення.

Таблиця 3

Співвідношення видатків ПФУ до ВВП, 2012–2016 рр.

Період, рік	Видатки ПФУ	ВВП	%
2012	233,7	1459,1	16,0
2013	250,4	1522,7	16,4
2014	243,5	1586,9	15,3
2015	265,7	1979,5	13,4
2016	253,4	2262,0	11,2

*Складено за даними ПФУ [2].

Слід зауважити, що прийнятним рівнем частки пенсійних виплат у ВВП у світовій практиці вважається 8–10 % ВВП, що вбачається з табл. 4. У 2016 р. співвідношення видатків ПФУ на пенсійне забезпечення до ВВП порівняно з 2015 р. знизилося на 2,2 % і склало 11,2 %, тобто наблизилося до показників країн ОЕСР.

Таблиця 4

Загальні поточні пенсійні витрати (% від ВВП) в країнах ОЕСР за 2014 р., % *

Бельгія	8,5
Болгарія	6,8
Данія	8,8
Німеччина	8,6
Естонія	4,8
Греція	13,3
Іспанія	8,0
Франція	12,3
Хорватія	5,8
Італія	11,7
Латвія	6,8
Литва	5,4
Угорщина	7,3
Австрія	11,0
Польща	7,9
Португалія	11,5
Румунія	6,9
Словенія	6,7
Словаччина	6,4
Фінляндія	10,2
Швеція	9,3
Великобританія	10,3
Ісландія	5,6
Норвегія	6,6
Швейцарія	8,7
Сербія	9,9
Ірландія	4,9
Мальта	6,4
Кіпр	8,7
Нідерланди	9,9

*Складено за даними Євростату [15].

Показник частки сукупних витрат ВВП на соціальні потреби в цілому і на виплату пенсій зокрема зазвичай використовують, порівнюючи соціально-економічні системи різних країн зі схожою демографією для зіставлення рівня та якості життя населення цих країн, тому під час визначення оптимального значення показника сукупних пенсійних витрат у ВВП в Україні слід орієнтуватися на аналогічні показники розвинених країн Європи.

А. Капица зазначає, що “у сучасному світі соціальні стандарти виконують роль основного індикатора розвитку країни” [8, с. 15]. Таким чином, для планування розвитку пенсійної системи як цільові орієнтири необхідно застосувати показники коефіцієнта заміщення і частки пенсійних витрат у ВВП.

Головним індикатором ефективності пенсійної системи для ПФУ буде величина профіциту або дефіциту бюджету Фонду, тобто збалансованість доходів і витрат ПФУ, причому як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Також важливим індикатором для ПФУ є співвідношення чисельності застрахованих осіб, що припадають на одного одержувача пенсії. Прийнято вважати, що для ефективного функціонування пенсійної системи потрібно не менше двох платників страхових внесків, які фінансують виплату пенсії одного пенсіонера. Однак для переважної більшості розвинених країн таке співвідношення давно стало недосяжним. Наприклад, у країнах ЄС в середньому на одного пенсіонера припадає 1,6–1,7 платника страхових внесків.

На основі компаративного аналізу соціально-економічних індикаторів розвитку пенсійної системи в Україні та країнах – членах ЄС встановлено, що у 2016 р. співвідношення між ВВП та видатками ПФУ на пенсійне забезпечення склало 11,2 %, тобто наблизилося до показників країн ОЕСР, у яких прийнятним рівнем частки пенсійних виплат у ВВП вважається 8–10 % ВВП; показник “коефіцієнт заміщення пенсією втраченого доходу” починаючи з 2010 р. з невеликими коливаннями поступово знижувався, і в 2016 р. він уже становив 32,8 %, тобто не досягнув рівня мінімальних норм соціального забезпечення згідно з Конвенцією МОП № 102, тоді як у країнах ОЕСР він становив у середньому 57 %.

Ефективна пенсійна система повинна будуватися на компромісі інтересів усіх учасників пенсійного процесу. Оцінюючи її ефективність, слід розглядати індикатори, що дозволяють отримати всебічне уявлення про стан та розвиток системи пенсійного забезпечення.

Довгострокова фінансова та правова стабільність пенсійної системи України недосяжна без регулювання зовнішніх чинників розвитку, таких як демографія (стимулювання народжуваності, зниження смертності, збільшення тривалості життя на пенсії), макроекономіка (ліквідація “тіньової” економіки, зниження рівня інфляції, збільшення заробітної плати), ринок праці (скорочення робочих місць зі шкідливими і небезпечними умовами праці, зниження безробіття, активне залучення населення до процесу формування власних пенсійних прав у рамках заходів із легалізації заробітної плати).

Очікувати суттєвого звуження тіньового сегмента ринку праці можливо лише за умови економічного зростання, створення ефективних робочих місць на підприємствах приватного сектора та запровадження високих штрафних санкцій за використання нелегальної робочої сили, оскільки саме тіньова зайнятість спричиняє високий рівень оподаткування легального бізнесу. Покращання пенсійного забезпечення в Україні можливе за умови зростання рівня оплати праці за одночасної її детінізації.

Зважаючи на загальноекономічні закони, слід зазначити, що пенсійна реформа – це інвестиція в людський капітал, тому необхідно без зволікань,

виважено та послідовно здійснювати перетворення, правильно визначивши цінності, мету, цілі та найбільш прийнятні шляхи їхнього досягнення.

У ході дослідження виявлено низку питань, актуальних для подальшого опрацювання управлінських підходів до розвитку пенсійної системи. Першочергово необхідно зосередитися на стратегічних напрямках реформування пенсійної системи України в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Александрова Г. М., Кондакова Ю. Б. Сучасний стан пенсійної системи України // Молодий вчений. 2016. № 6 (33). С. 4–8.
2. Виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2016 році. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=277122/>
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Сімейний кодекс України: Закон від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Європейський кодекс соціального забезпечення / Страсбург, 16 квіт. 1964 р. Класифікація від 16 квіт. 1964 р. № ETS N 48. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
5. Єлагін В. П. Проблеми запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні // Державне будівництво. 2006. № 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/5/01.pdf>.
6. Закон України “Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102” від 16 берез. 2016 р. № 1024-VIII // ВВР України. 2016. № 16. Ст.161.
7. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці” від 28 груд. 2014 р. № 77-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.
8. Капица Л. М. Индикаторы мирового развития. 2-е изд. М.: ГГИМО(У) МИД России, 2008. 352 с.
9. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: міжнар. док., класифікація від 28 черв. 1952 р. / МОП. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
10. Лист Міністерства закордонних справ від 20 квіт. 2017 р. № 72/14-612/1-933 “Щодо дати набрання чинності Конвенцією МОП № 102”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v-933321-17>.
11. Павло Розенко від імені України підписав Європейський кодекс соціального забезпечення. 10 листоп. 2016 р. / Прес-служба віце-прем’єр-міністра України. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249475569&cat_id=249891105.
12. Протокол до Європейського кодексу соціального забезпечення (ETS N 48 A): міжнар. док. від 16 квіт. 1964 р. № ETS N 48 A / Рада Європи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_330.
13. Соловьев А. К. Коэффициент замещения трудовой пенсии: конфликт макроэкономических и социальных целей // Экон. наука современной России. 2014. № 3 (66). С. 56–67.
14. Aggregate replacement ratio. Your key to European statistics. Your key to European statistics. v 2.4.2-r2159-2016-08-11 (PROD) The indicator is defined as the ratio of the median individual gross pensions of 65-74 ... more. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde310&plugin=1>.
15. Pensions. Your key to European statistics. Last update: 14-07-2017. v3.4.1-20170407-5840-PROD_EUROBASE DATA-EXPLORER_PRODmanaged12. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
16. AgeWatch report card. Global AgeWatch Index 2015. URL: <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Ukraine>.
17. Global AgeWatch Index 2015: Insight report. URL: https://www.ageinternational.org.uk/Documents/Global_AgeWatch_Index_2015_HelpAge.pdf.
18. Global AgeWatch Index 2013 Purpose, methodology and results. URL: <http://www.helpage.org/silo/files/global-agewatch-index-2013-purpose-methodology-and-results.pdf>.
19. Global AgeWatch Index 2014: Insight report. URL: <http://www.duchodova-komise.cz/wp-content/uploads/2014/10/Global-AgeWatch-Index-2014.pdf>.

Надійшла до редакції 05.09.2017 р.